

Πρωτοπρεσβύτερος
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Β. ΤΖΕΡΠΙΟΣ
Αν. Καθηγητής Τμήματος Θεολογίας
Πανεπιστημίου Αθηνών

Η ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΗ ΤΕΛΕΣΗ ΤΟΥ ΜΥΣΤΗΡΙΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΥΧΕΛΑΙΟΥ *

Στά πλαίσια του γενικότερου προβληματισμού που μᾶς ἀπασχολεῖ στό συνέδριο αὐτό μου ἀνατέθηκε, ὅπως ἀνακοινώθηκε, ἡ διαπραγμάτευση τοῦ θέματος « Ἡ καταχρηστική τέλεση τοῦ μυστηρίου τοῦ ἁγίου Εὐχελαίου». Ἡ διατύπωση τοῦ θέματος προϋποθέτει ὅτι ὅλες οἱ ἄλλες πλευρές γιά τήν κατά τό γράμμα καί τό πνεῦμα τῆς παράδοσης τῆς Ἐκκλησίας εὐτακτη τέλεση τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ μυστηρίου θά καλυφθοῦν ἀπό ἄλλες εἰσηγήσεις. Προϋποθέτει ἀκόμη τήν ἐπιστημονική γνώση, ὅτι ὑπῆρξαν καί δυστυχῶς ὑπάρχουν εἰσέτι περιπτώσεις κατά τίς ὁποῖες ἡ τέλεση τοῦ ἁγίου Εὐχελαίου παρεκκλίνει ἀπό τήν παραδεδομένη Τάξη τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως αὐτή προσδιορίζεται τόσο ἀπό τήν ἱστορία καί τή θεολογία τῆς λατρείας, ὅσο καί ἀπό τήν ποιμαντική δεοντολογία. Ἀποτελεῖ ἐπίσης κοινή διαπίστωση, ὅτι τό ἐν λόγῳ μυστήριό ἔχει ὑποστή στήν ἐνοριακή πράξη τή μεγαλύτερη ἀπό ὅλα τά ἄλλα μυστήρια φθορά, ἐξ αἰτίας τῆς πύο συχνῆς καί ἀπροϋπόθετης τέλεσῆς του. Μέ βάση τά ἀνωτέρω θά προσπαθήσουμε στή συνέχεια, διαμέσου μιᾶς σύντομης ἱστορικῆς καί θεολογικῆς ἀνάλυσης νά προσδιορίσουμε τίς περιπτώσεις ἐκεῖνες κατά τίς ὁποῖες παρατηρεῖται αὐτό που γενικά ὀνομάσαμε καταχρηστική τέλεση τοῦ μυστηρίου τοῦ ἁγίου Εὐχελαίου, καί ταυτόχρονα τούς λόγους που ὀδήγησαν στήν δυσάρεστη αὐτή ἐξέλιξη, ὥστε ἐκ τοῦ ἀντιθέτου νά φανῆ καί στό σημείο αὐτό ἡ σημασία τῆς λειτουργικῆς ὀρθοδοξίας καί ὀρθοπραξίας.

Α. Ὅπως εἶναι γνωστό βασικό θεολογικό θεμέλιο τοῦ Ἁγίου Εὐχελαίου ὡς μυστηρίου θεραπείας τοῦ «ψυχῆ τε καί σώματι» ἀσθενοῦντος πιστοῦ εἶναι τό προσωπικό παράδειγμα τοῦ μεγάλου ἱατροῦ τῶν ψυχῶν καί τῶν σωμάτων Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ (Μαρκ. 2, 17- Ματθ. 8,17), ὁ ὁποῖος καθόλη τή διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς του διήρχετο τίς πόλεις καί τά χωριά τῆς Παλαιστίνης θαυματουργώντας καί θεραπεύοντας κάθε ἀσθένεια καί ἀδυναμία τοῦ λαοῦ (Ματθ. 10, 1. 5-8). Αὐτή τήν ἔμπρακτη

* Τό θέμα διαπραγματευόμαστε ἀναλυτικά στή διδακτορική μας διατριβή, ὅπου ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νά ἀναζητήσει καί τίς παραπομπές στή σχετική βιβλιογραφία: Τζέρπος Δ., (Πρωτοπρ.), *Ἡ ἀκολουθία τοῦ νεκρωσίμου Εὐχελαίου κατά τά χειρόγραφα εὐχολόγια τοῦ ἰδ' - ἰστ' αἰ. Συμβολή στήν ἱστορία καί τή θεολογία τῆς χριστιανικῆς λατρείας.* (Ἰδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας, Λειτουργιολογήματα 1), Αθήνα 2000.

στάση αγάπης και συμπάθειας προς τούς ασθενείς παρέλαβε από τον Κύριο και τήρησε και η αποστολική Ἐκκλησία, ὅπως φαίνεται ιδιαίτερα στο χωρίο 5,14-16 τῆς Καθολικῆς Ἐπιστολῆς τοῦ Ἰακώβου, τό ὁποῖο καί θεωρεῖται ὡς ἡ κύρια βιβλική θεμελίωση τοῦ ἐν λόγῳ ἱεροῦ μυστηρίου. Διότι ἐμπεριέχει ὅλα ἐκεῖνα τά ἐπί μέρους στοιχεῖα, πάνω στά ὁποῖα στηρίχτηκε ἡ Ἐκκλησία, γιά τήν μετέπειτα ἀνάπτυξη τῆς θεολογίας, τῆς τελετουργικῆς του ἔκφρασης καί τῆς διαμέσου αὐτοῦ ποιμαντικῆς χειραγώγησης τῶν πιστῶν. Τό χωρίο ἔχει ὡς ἐξῆς: « ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσκαλεσάσθω τούς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας, καί προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτόν ἀλείψαντες αὐτόν ἐλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου· καί ἡ εὐχή τῆς πίστεως σώσει τόν κάμνοντα, καί ἐγερεῖ αὐτόν ὁ Κύριος· κἄν ἁμαρτίας ἦ πεποικῶς, ἀφεθήσεται αὐτῷ. ἔξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα, καί εὐχεσθε ὑπὲρ ἀλλήλων, ὅπως ἰαθῆτε· πολὺ ἰσχύει δέησις δικαίου ἐνεργουμένη ».

Συνοψίζοντας τή βιβλική αὐτή περί τοῦ ἁγίου Εὐχελαιίου διδασκαλία θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι κατ' ἀρχήν ἐδῶ ἔχουμε νά κάνουμε μέ μιᾶ ἐκκλησιοποίηση τῆς ἀσθένειας τοῦ πιστοῦ, ἀφοῦ ἡ ὀριακή αὐτή κατάσταση τῆς ἐπίγειας ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου γίνεται αἴτημα τῆς κοινῆς προσευχῆς τῆς Ἐκκλησίας. Τό ὅτι στή συγκεκριμένη περίπτωση ἡ προσευχή τῆς Ἐκκλησίας συνοδεύεται καί ἀπό τή χρήση τοῦ ἀσθενοῦς μέ ἔλαιο, αὐτό ὀφείλεται στίς γνωστές φυσικές θεραπευτικές ιδιότητες τοῦ ὑλικοῦ αὐτοῦ στοιχείου, μέ βάση τίς ὁποῖες καί ἐπελέγη ὡς σύμβολο πού αἰσθητοποιεῖ τήν ἄνωθεν ἐκζητούμενη ἱαματική παρέμβαση, ὅπως αὐτή ἐκφράζεται στό συγκεκριμένο τελετουργικό τύπο μέ τήν ἐπίκληση τοῦ ἁγίου ὀνόματος τοῦ Κυρίου (πρβλ. Λουκ. 10,17. Μάρκ. 9,38 . Πράξ. 3, 6.16. 4,7.10 κ.ἄ.). Περαιτέρω, ἀπό τήν ἐρμηνευτική ἀνάλυση τῶν τριῶν χρησιμοποιούμενων στό ἐν λόγῳ χωρίο ρηματικῶν τύπων «σώσει, ἐγερεῖ, ἀφεθήσεται» προκύπτει τό συμπέρασμα, ὅτι ὁ σκοπός τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ μυστηρίου δέν περιορίζεται στή θεραπεία τῶν ἀσθενειῶν τοῦ σώματος, ἀλλ' ἀναφέρεται σ' ὀλόκληρη τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη, ὡς μιᾶ ἀδιαίρετη ψυχοσωματική ἐνότητα, ὑπογραμμίζοντας ἔτσι τήν καί ἀπό τή σύγχρονη ὀλιστική ἱατρική ἀναγνωριζόμενη ἀλληλεξάρτηση καί ἀλληλεπίδραση μεταξύ σώματος καί ψυχῆς. Ὅσον δέ ἀφορᾷ στήν διά μέσου τοῦ μυστηρίου αὐτοῦ παρεχόμενη ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν θά πρέπει συμπερασματικά νά δεχθοῦμε ὅτι τό μυστήριό τοῦ Ἁγίου Εὐχελαιίου δέν εἶναι οὔτε συμπλήρωμα, οὔτε ἀναπλήρωμα τοῦ μυστηρίου τῆς Μετανοίας καί Ἐξομολογήσεως. Ἀλλά θά πρέπει νά κατανοηθεῖ ὡς ἕνας δεύτερος τύπος τοῦ μυστηρίου αὐτοῦ, θεσμοθετημένος εἰδικά γιά τούς ασθενεῖς, πού ἐκτός ἀπό τήν ἐξαγόρευση τῶν ἁμαρτιῶν, γιά τήν ὁποῖα ὀμιλεῖ καθαρά ὁ στίχος 16, ἐμπεριέχει καί τό αἴτημα τῆς σωματικῆς ἰάσεως. Ὅπως δέ παρατηρεῖ χαρακτηριστικά σύγχρονος ἐρμηνευτῆς «ἀμφότερα τά αἰτήματα αὐτά (σωματική ἴαση-ἄφεση ἁμαρτιῶν) θεωροῦνται ὡς ἕν

αίτημα και μία ἴασις, διότι τό τε σῶμα καί ἡ ψυχή λαμβάνονται ὡς μία νοσοῦσα ὑπόστασις..., ἡ δέ νόσος ὡς μία σωματική τε καί ψυχική συνάμα νόσος ».

Μέ δεδομένο τόν πρωτογενῆ αὐτό χαρακτήρα τοῦ Εὐχελαίου ὡς μυστηρίου τῆς ψυχοσωματικῆς ἴασης τοῦ ἀνθρώπου ἡ μελέτη τῆς περαιτέρω ἱστορικῆς του ἐξέλιξης ὀδηγεῖ σέ δύο βασικές διαπιστώσεις πού ἀφοροῦν στήν ἐξατομικευμένη τέλεση τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ μυστηρίου καί τή διεύρυνση τοῦ σκοποῦ γιά τόν ὅποιο τελεῖται. Συγκεκριμένα :

1) Κατά τήν ἱστορική περίοδο μέχρι τόν 11ο περίπου αἰῶνα ἡ τελετουργική ἔκφραση τοῦ μυστηρίου τοῦ Εὐχελαίου περιορίζεται σέ μεμονωμένες εὐχές, τῶν ὁποίων τό εὐρύτερο τελετουργικό πλαίσιο πρέπει νά ἦταν κυρίως αὐτό τῆς Θείας Λειτουργίας, ἐξ αἰτίας τοῦ ἔντονου ἐπισκοποκεντρικοῦ χαρακτήρα τῆς ἐκκλησιολογίας κατά τήν ἐποχή αὐτή. Στά χειρόγραφα τῆς ἐποχῆς, πού χρονολογοῦνται ἀπό τόν 8ο αἰ. καί ἐξῆς, ἀπαντῶνται συνήθως δύο εὐχές, ἀπό τίς ὁποῖες ἡ μία ἐχρησιμοποιεῖτο στό ναό γιά τόν ἀγιασμό τοῦ ἐλαίου καί ἡ ἄλλη κατά τή χρήση τοῦ ἀσθενοῦς μέ τό εὐλογημένο αὐτό ἔλαιο στό σπίτι. Ἀπό ἄποψη δέ περιεχομένου οἱ εὐχές αὐτές παραμένουν γενικά σταθερές στό πνεῦμα τοῦ Ἰακ. 5,14-16, ἤτοι στήν ψυχοσωματική ἴαση τοῦ πιστοῦ. Ὅμως ἐξ αἰτίας τοῦ στενοῦ συνδέσμου πού παρατηρεῖται καθόλη αὐτή περίοδο μεταξύ τῶν μυστηρίων Μετανοίας καί Εὐχελαίου, δέν εἶναι εὐκόλο νά διακριβωθεῖ στήν τέλεση ποίου ἀπό τά δύο μυστήρια ἀναφέρονται κατά περίπτωση οἱ εὐχές αὐτές. Ἡ δυσκολία αὐτή ἐξηγεῖται καλλίτερα ἐάν λάβουμε ὑπ' ὄψη τήν ἐνότητα τοῦ μυστηρίου τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως αὐτή ἐκφράζεται στή Θεία Εὐχαριστία, στά πλαίσια τῆς ὁποίας ἐτελοῦντο, ὅπως προαναφέραμε καί τά δύο αὐτά μυστήρια καθόλη τήν περίοδο αὐτή.

2) Ὁ 11ος αἰ. εἶναι ἡ ἐποχή κατά τήν ὁποία παρατηρεῖται μιά ἐντελῶς καινούργια ἐξέλιξη στόν τρόπο τέλεσης τοῦ μυστηρίου τοῦ Εὐχελαίου. Διότι ἀπό τήν ἐποχή αὐτή καί ἐξῆς ἔχουμε πλέον ὄχι μεμονωμένες εὐχές ἀγιασμοῦ τοῦ ἐλαίου, ἀλλά πλήρη ἀκολουθία, πού τελεῖται σέ συνδυασμό μέ τή Θεία Λειτουργία. Σέ ἕναν δέ ἀπό τούς ἀρχαιότερους μάρτυρες τῆς ἐξέλιξης αὐτῆς, τό περίφημο παρισινό χειρόγραφο εὐχολόγιο τοῦ ἔτους 1027, πού ἀνήκε στόν πρωτοπαπᾶ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως Στρατήγιο, ἡ ἐμπεριεχόμενη σ' αὐτό ἀκολουθία τοῦ Εὐχελαίου παρουσιάζει τά ἐξῆς βασικά χαρακτηριστικά:

α) Κατά τήν τέλεση τῆς ἀκολουθίας προβλέπεται πλέον συμμετοχή ἑπτά ἱερέων καί ὄχι μόνον ἑνός, ὅπως κατά τήν προηγούμενη περίοδο. β) Ἡ τέλεση τοῦ μυστηρίου γίνεται στό ναό τῆς οἰκίας τοῦ ἀσθενοῦς καί ὄχι στόν ἐνοριακό ναό. γ) Τό μυστήριο δέν ἀφορᾶ μόνο τούς ἀσθενεῖς, ἀλλά καί ὅλους τούς οἰκείους του, ἀκόμη καί τόν ἀγιασμό αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ

οἴκου. δ) Ἰδιαίτερη λαμπρότητα προσλαμβάνει ἡ ἀκολουθία ὅταν τελεῖται κατὰ τὴν ἡμέρα μνήμης ἑορταζομένου ἁγίου. ε) Ἡ ἀκολουθία περιέχει δύο μόνον εὐχές, οἱ ὁποῖες ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἀπὸ τούς ἑπτὰ ἱερεῖς, ὅπως καὶ ἓνα μόνο ζευγὸς ἀναγνωσμάτων. Καί στ) ὅτι ἡ ἴδια ἀκολουθία ἐπαναλαμβάνεται ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρες .

Ἡ διάθεση γιὰ περαιτέρω ἐξωραϊσμό ὄλων γενικά τῶν λειτουργικῶν ἀκολουθιῶν, πού παρατηρεῖται κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτή, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά ἐμπλουτίζεται καὶ ἡ ἀκολουθία τοῦ Εὐχελαίου μέ ὄλο καὶ περισσότερα νέα στοιχεῖα. Ἐτσι προοδευτικά αὐξάνονται οἱ εὐχές καὶ τὰ ἀναγνώσματα, πού ὑπερβαίνουν συχνά καὶ τὰ ἑπτὰ, προστίθενται στήν ἀκολουθία κανόνας καὶ διάφορα ἄλλα τροπάρια, μερικές δέ φορές διάφορα τμήματα τῆς ἀκολουθίας συνδυάζονται τελετουργικά καὶ μέ τόν Ἑσπερινό καὶ τόν Ὅρθρο. Ἀκόμη κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν ποιμαντικῶν ἀναγκῶν αὐξάνεται καὶ ἡ συχνότητα τέλεσής της. Ἐκτός, δηλαδή, ἀπὸ τὴν προμνημονευθεῖσα ἑπταήμερη τέλεση, στά χειρόγραφα μαρτυρεῖται καὶ τέλεση ἑπτὰ Λειτουργιῶν σέ ἑπτὰ διαφορετικούς ναοὺς πρὶν ἀπὸ τὴν τέλεση τοῦ Εὐχελαίου, ἢ καὶ ἐπανειλημένη ἑπταήμερη τέλεση τοῦ μυστηρίου ἀπὸ ἑπτὰ διαφορετικούς ἱερεῖς. Κατ' αὐτό τόν τρόπο δημιουργήθηκε τελικά μιὰ ἐκτενὴς καὶ πολύπλοκη τελετουργικὰ ἀκολουθία, ἡ ὁποία στήν πράξη ἀποδεικνυόταν δυσβάστακτη γιὰ τὴν κοινὴ εὐχαριστιακὴ σύναξη κάθε ἐνορίας. Σέ πρώτη δέ φάση ἡ λύση πού δόθηκε στό τελετουργικὸ καὶ ταυτόχρονα ποιμαντικὸ αὐτὸ πρόβλημα ἦταν ἡ τέλεση τοῦ Εὐχελαίου στά πλαίσια ἐιδικῶν γιὰ τούς ἀσθενεῖς καὶ τούς οἰκειοὺς τοῦ λειτουργιῶν, πού γίνονταν σέ χρόνο ἀνεξάρτητο τῶν κοινῶν λειτουργικῶν συνάξεων. Ὁ σύνδεσμος αὐτός τοῦ Εὐχελαίου μέ ἐιδικὴ Θεία Λειτουργία μαρτυρεῖται σέ ὀρισμένα χειρόγραφα μέχρι τόν 15ο αἰ. Ἐτσι μέ τὴν ἀποδέσμευση τοῦ Εὐχελαίου ἀπὸ τὴν κοινὴ λατρευτικὴ σύναξη τῆς Ἐκκλησίας συντελέστηκε τό πρῶτο βῆμα γιὰ τὴν ἐξατομικευμένη τέλεση του.

Ἡ πλήρης ἀποδέσμευση τοῦ Εὐχελαίου ἀπὸ τὴ Θεία Λειτουργία καθ' ἑαυτὴν ἀποτελεῖ τὴ δεύτερη φάση τῆς ἐξέλιξης αὐτῆς, πού ἀρχίζει τόν 13ο αἰ. Διότι ἤδη στά χειρόγραφα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς μαρτυροῦνται καὶ περιπτώσεις κατὰ τίς ὁποῖες ἡ ἀκολουθία τοῦ Εὐχελαίου ἐτελεῖτο ἐντελῶς ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ Θεία Λειτουργία. Καθοριστικὸ δέ ρόλο στήν ἐξέλιξη αὐτὴ φαίνεται ὅτι ἔπαιξαν οἱ ἐξῆς δύο παράγοντες: α) Ἡ κυριαρχήσασα κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ σχολαστικὴ θεολογικὴ ἀντίληψη περὶ τῶν προσωπικῶν ἁμαρτιῶν ὡς αἰτίας τῶν σωματικῶν ἀσθενειῶν καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς ἀπορρέουσα συναίσθηση προσωπικῆς ἐνοχῆς καὶ κατὰ συνέπεια ἀνάγκη ἀτομικοῦ ἰλασμοῦ τοῦ πιστοῦ, πού ὀδήγησε ὄχι μόνο στήν ἀποσύνδεση τοῦ Εὐχελαίου ἀπὸ τὴ Θεία Λειτουργία, ἀλλὰ καὶ στόν ὑπερτονισμό του, ὡς μυστηρίου ἄφεσης ἁμαρτιῶν. Καὶ β) ἡ ἐμφάνιση τοῦ ἑπταδικοῦ συστήματος. Τὴν ἀνάπτυξη τοῦ στοιχείου αὐτοῦ εὐνόησε κατ'

ἀρχὴν ἢ κατὰ γράμμα ἐρμηνεία τοῦ χωρίου Ἰακ. 5, 14-15, ὅπου γίνεται λόγος γενικά γιὰ τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας, γεγονός τό ὅποιο θεωρήθηκε ὅτι ἀπαγόρευε τὴν τέλεση τοῦ μυστηρίου ἀπὸ ἓνα μόνο ἱερέα. Ἀνάλογο ρόλο στὸν προσδιορισμὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἱερέων σέ ἑπτὰ φαίνεται ὅτι ἔπαιξε ἀκόμη ἢ ἱερότητα τὴν ὅποια ἔχει ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς στὴν Ἁγία Γραφή. Στὴ γενίκευση δέ τῆς συνήθειας αὐτῆς ἀποφασιστικὴ ὑπῆρξε ἡ συμβολὴ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἀρσενίου τοῦ Αὐτορειανοῦ (1255-1260). Σύμφωνα μέ τὴ μαρτυρία τοῦ διαδόχου του Νικηφόρου τοῦ Β', ὁ πατριάρχης αὐτὸς ἐπέβαλε πλέον ὡς ὑποχρεωτικὴ τὴν προϋπάρχουσα, ὅπως εἶδαμε, συνήθεια νὰ τελεῖται τό Εὐχέλαιο ἀπὸ ἑπτὰ ἱερεῖς. Ὁ ἴδιος διαμόρφωσε τίς εὐχές τῆς ἀκολουθίας κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε ν' ἀντιστοιχεῖ σέ κάθε λειτουργό μιά εὐχή ἴσου μήκους πρὸς τίς ἄλλες. Ἀπὸ τίς εὐχές δέ αὐτές ὁ Νικηφόρος μνημονεύει δύο ἀποσπάσματα, τὰ ὅποια βρῖσκουμε σήμερα ἐνσωματωμένα στὴ β' καὶ γ' εὐχὴ τῆς ἰσχύουσας ἀκολουθίας τοῦ Εὐχελαίου.

Ὅμως παρὰ τὴν πατριαρχικὴ αὐτὴ παρέμβαση ἢ ἀντοχὴ τῶν τοπικῶν παραδόσεων καὶ ἡ γενικὴ τάση διαφύλαξης τῶν παλαιῶν λειτουργικῶν ἐθίμων εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα ἡ τάξη τῆς ἀκολουθίας τοῦ Εὐχελαίου νὰ ποικίλλει καθόλη αὐτὴ τὴ περίοδο. Ἡ ὀριστικὴ δέ ἀποδέσμευσή της ἀπὸ τὴ Θεία Λειτουργία γίνεται μόλις κατὰ τὸν 15ο αἰ. Ἔτσι ὁ Συμεὼν Θεσσαλονίκης (+1429), πού ἀνακεφαλαιώνει τὴ βυζαντινὴ λειτουργικὴ παράδοση, γνωρίζει μιά ἀκολουθία Εὐχελαίου, ὅμοια περίπου πρὸς τὴν ἰσχύουσα σήμερα ἑπταδικὴ ἀκολουθία, δηλαδή, πλήρως ἀποδεσμευμένη ἀπὸ τὴ Θεία Λειτουργία, μέ ἔντονο συγχωρητικὸ καὶ διδακτικὸ χαρακτήρα καὶ ἡ ὅποια τελεῖται ἐξατομικευμένα στίς ἐξῆς περιπτώσεις: α) Ὅταν ὁ πιστὸς ἀσθενεῖ, β) ὅταν πρόκειται νὰ συμμετάσχη στό μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, καὶ γ) ὡς στοιχεῖο τοῦ κανόνα μετανοίας πού ἐπιβάλλει ὁ πνευματικὸς στοὺς ἁμαρτήσαντες (λύση ἐπιτιμίων κ. λπ.).

Β. Ἀπὸ ὅσα ἐκτέθηκαν μέχρι τώρα προκύπτει, νομίζουμε, ἀβίαστα τό συμπέρασμα, ὅτι τό μυστήριον τοῦ ἁγίου Εὐχελαίου τόσο ἀπὸ ἄποψη τελετουργικὴ, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῶν περιπτώσεων στίς ὁποῖες ἐτελεῖτο παρέμεινε βασικά πιστό στίς βιβλικές του ρίζες, δηλαδή, ὡς μυστήριον τῶν ἀσθενῶν, ἔστω καὶ μέ μιά διευρυμένη κατανόηση τῆς ἔννοιας τῆς ἀσθενείας. Περί καταχρηστικῆς στὴν κυριολεξία τελέσεως τοῦ μυστηρίου αὐτοῦ μποροῦμε νὰ ὀμιλοῦμε μόνο σέ δύο ἄλλες περιπτώσεις, οἱ ὁποῖες καταγράφονται στὴν ἱστορία τῆς λατρείας ἀπὸ τὸν 12 αἰ. καὶ ἐξῆς καὶ ἐμφανίζονται σχεδόν ταυτόχρονα σέ Ἀνατολή καὶ Δύση μέ διαφορετικὸ ὅμως σέ κάθε περίπτωση πρόσωπο. Ἔτσι πρῶτα στὴ Δύση ἢ ἀδυναμία τῆς σχολαστικῆς Θεολογίας νὰ κατανοήσῃ τὴν ἴαση τοῦ σώματος, ὡς καρπὸ τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ μυστηρίου, ὀδήγησε στὴν ἀντίληψη,

ὅτι τὸ μυστήριον αὐτὸ παρέχεται ὡς ψυχικὴ ἐνίσχυση μόνο σ' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἀντιμετωπίζουν κίνδυνο θανάτου, γι' αὐτὸ καὶ ὀνομάστηκε ἔσχατη χρῆση-σέ ἀντίθεση πρὸς τὴν πρώτη χρῆση πού εἶναι τὸ βάπτισμα,-ἢ μυστήριον τῶν ἐξοδευόντων. Ἡ κακοδοξία δὲ τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας συνίσταται ἐδῶ ὄχι τόσο στὸν ὑπερτονισμό τῆς διαμέσου τοῦ μυστηρίου αὐτοῦ παρεχόμενης ψυχικῆς ἴασης σέ βάρος τῆς σωματικῆς, ὅσο κυρίως στὸ γεγονός ὅτι ἔπαυσε νὰ θεωρεῖ τὸ Εὐχέλαιον ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν χριστιανικὸ μέσο ἀντιμετώπισης τῶν σωματικῶν ἀσθενειῶν καὶ τὸ μετέτρεψε σ' ἓνα εἶδος ἐφοδίου θανάτου (viaticum mortis), ἀντικαθιστώντας ἔτσι τὴ Θεία Εὐχαριστία, πού σύμφωνα μὲ τὸν 13ο κανόνα τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν τελευταῖο πνευματικὸ ἐφόδιο, γιὰ τὴν πέραν τοῦ τάφου ζωή.

Σήμερα εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ Λατινικὴ Ἐκκλησία καὶ στὰ πλαίσια τῆς λειτουργικῆς μεταρρύθμισης, πού ἐπεχείρησε μὲ τὴ Β' Βατικανὴ Σύνοδο (1962-1968), ὑποχρεώθηκε τελικὰ ν' ἀπαλείψει ἀπὸ τὴ διδασκαλία τῆς τῆν κακοδοξία αὐτῆ. Εἶναι ὅμως ἐντυπωσιακὸ ὅτι ἡ ἔντονη κριτικὴ μὲ τὴν ὁποία ἀντιμετώπισε κατὰ τὸ παρελθόν ἡ ὀρθόδοξη θεολογία τὴ δυτικὴ αὐτῆ κακοδοξία, δέν στάθηκε ἰκανὴ ν' ἀποτρέψει τὴν ἐμφάνιση καὶ στὴν Ἀνατολή ἑνὸς παρόμοιου φαινομένου, πού ποτὲ ὅμως δέν προσέλαβε τὸν χαρακτήρα ἐπίσημης διδασκαλίας, ὅπως αὐτὸ συνέβη στὴ Δύση. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀπὸ τὸν 12ο αἰ. καὶ ἐξῆς μαρτυρούμενη καταχρηστικὴ τέλεση τοῦ μυστηρίου τοῦ Εὐχελαίου σέ περιπτώσεις ἤδη θανόντων καὶ μὲ σκοπὸ τὴν μετὰ θάνατο ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν των, πού ἐντάσσεται σ' ἓνα εὐρύτερο φαινόμενο καταχρηστικῆς μετάδοσης ἱερῶν μυστηρίων στοὺς νεκρούς, ὅπως τὸ Βάπτισμα τῶν νεκρῶν καὶ ἡ μετάδοση τῆς Θείας Κοινωνίας σέ ἤδη θανόντες, καταστάσεις πού ἀπασχόλησαν ἐντονώτατα τὴν ἀρχαία Ἐκκλησία. Ὅπως δὲ καὶ τότε, ἔτσι καὶ τώρα στὴν κατάχρηση αὐτῆ ὀδήγησε κυρίως ἡ ἀπὸ ἀμάθεια ἢ αἰρετικὲς ἐπιδράσεις ὑπέρβαση τῶν ὁρίων τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας, πού ἐφαρμόζεται στὶς περιπτώσεις μετάδοσης ἱερῶν μυστηρίων σ' αὐτοὺς πού ἀντιμετωπίζουν κίνδυνο θανάτου.

Στὴν περίπτωσι ὅμως τοῦ Εὐχελαίου τὸ θέμα εἶχε καὶ συνέχεια. Διότι ἡ προοδευτικὴ συνειδητοποίηση τοῦ ἀσυμβίβαστου τῆς φύσης τοῦ Εὐχελαίου, ὡς μυστηρίου ἀποκατάστασης τῆς υγείας τοῦ ἀσθενοῦς, πρὸς τὴ νεκρώσιμη χρῆση του, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ συμπερίληψη στὰ χειρόγραφα βυζαντινὰ εὐχολόγια τοῦ 14-16ου αἰ. μιᾶς νέας καὶ πρωτοφανοῦς, ὅπως χαρακτηρίστηκε, ἀκολουθίας μὲ τὸν γενικὸ τίτλο «Νεκρώσιμον Εὐχέλαιον». Πρόκειται γιὰ ἓνα εἶδος ἐπιμνημόσυνης ἀκολουθίας, πού κατὰ μὲν τὸ τελετουργικὸ τῆς σχῆμα ἀκολουθεῖ γενικὰ τὸ γνωστὸ ἐπταδικὸ σύστημα τῆς ἀκολουθίας τοῦ μυστηρίου τοῦ ἁγίου Εὐχελαίου, ὅλα δὲ τὰ ἐπιμέρους τελετουργικὰ τῆς στοιχεῖα ἔχουν νεκρώσιμο περιεχόμενο καὶ εἶναι ἐρανισμένα ἀπὸ τίς διάφορες

προϋπάρχουσες νεκρώσιμες ακολουθίες. Θά πρέπει επίσης νά σημειωθεῖ ὅτι στά χειρόγραφα ἢ ἐν λόγῳ ἀκολουθία ἐμφανίζεται μέ διάφορες παραλλαγές δευτερεύουσας ὅπως ὅποτε σημασίας, οἱ ὁποῖες ὁμως μαρτυροῦν τό σημαντικό βαθμό ἐπεξεργασίας καί προσαρμογῆς, πού γνώρισε ἡ ἀκολουθία κατά τή χρήση της μέσα στή λειτουργική πράξη τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπό τίς παραλλαγές αὐτές ἡ πιό ἀντιπροσωπευτική εἶναι αὐτή τῆς ὁποίας ἡ σύνθεση ἀποδίδεται στόν Μητροπολίτη Ἀθηνῶν Νικόλαο Ἁγιοθεοδωρίτη καί ἔχει ὡς κύριο ἰδιάζον γνώρισμα τήν «όλοκαύτωση» τοῦ προσφερομένου ἐλαίου ὑπέρ ἰλασμοῦ τῶν κεκοιμημένων.

Πρόκειται γιά μιά ἰδιότυπη τελετουργική πράξη πού ἀγγίζει τά ὅρια τῆς μαγείας, ἀφοῦ ἡ ἐφευρετικότητα τῶν ἐμπνευστῶν της εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τό ἅγιο Εὐχέλαιο, ὡς μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας πού τελεῖται γιά τήν ἀποκατάσταση τῆς υγείας τῶν ἀσθενῶν νά μεταλλαχθῆ μέ τόν τρόπο αὐτό σέ ἕνα πρωτόγνωρο εἶδος ἀκολουθίας νεκρώσιμης χρήσης, πού ἐτελεῖτο ὡς ἀναπλήρωμα τῆς μή γενομένης πρό τοῦ θανάτου μυστηριακῆς προετοιμασίας τοῦ θανόντος, ἢ καί ὡς ὑποκατάστατο ἢ συμπλήρωμα τῆς ἰλαστικῆς προσφορᾶς τῆς Θείας Εὐχαριστίας ὑπέρ τῶν κεκοιμημένων, ἰδιαίτερα τῶν ἀμετανοήτως θανόντων. Συγκεκριμένα ἡ κατά τήν τέλεση τοῦ ἁγίου Εὐχελαίου χρήση τῶν ἀσθενῶν μέ τό εὐλογημένο ἔλαιο ἀντικαταστάθηκε στήν ἀκολουθία αὐτή μέ ἕνα τελετουργικό ἐμβαπτίσεως τοῦ χάρτου πάνω στόν ὁποῖο ἦταν ἀναγεγραμμένα τά ὀνόματα τῶν κεκοιμημένων μέσα στό προσφερόμενο ἔλαιο καί στή συνέχεια τήν καύση του. Τό νόημα τοῦ τελετουργικοῦ αὐτοῦ τύπου εἶναι προφανές: Ὅπως τό πῦρ καίει τό προσφερόμενο ἔλαιο ἔτσι νά ἐξαλείψῃ ὁ Θεός καί τά ἁμαρτήματα αὐτῶν γιά τούς ὁποίους προσφέρεται. Ἐπιβεβαιώνεται δέ τό νόημα αὐτό ἀπό τίς συναφεῖς ἀντιλήψεις πού ἐμπεριέχονται στίς συνοδεύουσες τήν τελετουργική αὐτή πράξη ἱερατικές εὐχές, ὅπως ἡ ἀπροϋπόθετη δυνατότητα τῆς διαμέσου τῶν ἱερατικῶν εὐχῶν μετά θάνατο ἄφεσης ἁμαρτιῶν ἀκόμη καί τῶν πρόδηλα ἀμετανοήτως θανόντων, οἱ ρωμαιοκαθολικές κακοδοξίες περί καθαρτηρίου πυρός καί ἀφέσεων, ἡ ἐπίκληση ἐπιχειρημάτων καί παραδειγμάτων ἀπό ἀμφιβόλου θεολογικῆς ἐγκυρότητος κείμενα ὅπως ἀπόκρυφα, ψευδεπίγραφα, συναξάρια κ.λπ.

Εἶναι φανερό ὅτι μιά τέτοιου εἶδους ἀκολουθία ἐρχόταν σέ πλήρη ἀντίθεση ὄχι μόνο μέ τήν ἀκρίβεια τῆς σχετικῆς πρός τόν χαρακτήρα τῶν ὑπέρ τῶν κεκοιμημένων προσευχῶν δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά καί τῆς διέπουσας τίς προσευχές αὐτές κανονικῆς τῆς τάξης. Γιαυτό καί μόλις ἔγινε εὐρύτερα γνωστή μέ τή συμπερίληψή της στίς πρῶτες ἔντυπες ἐκδόσεις τοῦ Εὐχολογίου, πού ἔγιναν στή Βενετία, ἀπαγορεύτηκε ἡ χρήση της καί διαγράφηκε τελικά ἀπό τά μέ ἔγκριση τῆς Ἐκκλησίας ἐκδιδόμενα στή συνέχεια Εὐχολόγια. Ἀποτελεῖ ὁμως

ἀντιπροσωπευτικό παράδειγμα κακῆς χρήσης τῆς θείας λατρείας στήν ἀντιμετώπιση ἑνός ποιμαντικοῦ προβλήματος, ὅπως ἦταν ἡ ἀγωνία πού διακατεῖχε τούς πιστούς γιά τήν μετά θάνατο τύχη τῶν οἰκείων των, πού ἔφυγαν ἀπό τή ζωή αὐτή πνευματικά ἀνέτοιμοι, ἢ τούς ἐπέβαλε ἡ Ἐκκλησία τό ἐπιτίμιο τῆς στέρησης τῶν ἐπιμνημοσύνων προσευχῶν της. Δέν ὑπάρχει δέ καμμία ἀμφιβολία ὅτι ἀνάλογα πρὸς τό Νεκρώσιμο Εὐχέλαιο λειτουργικά φαινόμενα θά δοῦμε καί στό μέλλον μετά τήν αὐτονόητη ἀπαγόρευση τῆς τελέσεως τῆς Νεκρώσιμης Ἀκολουθίας καί τῶν ἐπιμνημοσύνων δεήσεων, τήν ὁποία ἀναμένεται νά ἐπιβάλλει ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπί τῶν καιομένων νεκρῶν.

Κατακλείοντας τό λόγο θά ἤθελα νά ἀνακεφαλαιώσω σέ ὀρισμένα συμπεράσματα ὅσα ἐπισημάνθηκαν στήν προηγηθεῖσα σύντομη ἱστορικοθεολογική ἀνάλυση, καί τά ὁποῖα νομίζω ὅτι μποροῦν νά παίξουν ἕνα καθοδηγητικό ρόλο καί στή σύγχρονη λειτουργικοποιμαντική πράξη:

α) Ἡ τέλεση τοῦ μυστηρίου τοῦ Ἁγίου Εὐχελαίου ἀφορᾶ κατ' ἀρχήν στίς περιπτώσεις ἐκεῖνες, κατὰ τίς ὁποῖες ὁ χριστιανός ἀντιμετωπίζει προβλήματα υγείας. Ἐπειδή ὅμως οἱ λανθάνουσες ἀσθένειες εἶναι μιά πραγματικότητα, τήν ὑπαρξη τῆς ὁποίας ἐπιβεβαιώνει ὄχι μόνο ἡ ἴδια ἡ ἀκολουθία, ἀλλά καί ἡ σύγχρονη ἰατρική ἐπιστήμη, γι αὐτό καί εἶναι ἐπιτρεπτή ἡ συμμετοχή στό μυστήριό καί πιστῶν, πού δέν ἀντιμετωπίζουν ἄμεσο πρόβλημα υγείας. Ὡστόσο στήν περίπτωση αὐτή καλόν εἶναι νά συνιστᾶται στούς πιστούς ἡ τέλεση καί τῶν ἄλλων παρακλητικῶν ἀκολουθιῶν, ὅπως εἶναι ἰδιαίτερα οἱ ἀκολουθίες τῆς Μικρᾶς Παρακλήσεως καί τοῦ Ἁγιασμοῦ. Καί ἐν πάσει περιπτώσει νά ἀποφεύγεται ἡ τέλεση τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ μυστηρίου χωρίς ἀποχρῶντα λόγο, ἔτσι γιά τό καλό, ὅπως λέγουν πολλοί, γιατί μέ τόν τρόπο αὐτό οδηγούμαστε σέ μιά μαγική ἢ καί φολκλορική περί μυστηρίων ἀντίληψη.

β) Ἡ τέλεση τοῦ μυστηρίου τοῦ ἁγίου Εὐχελαίου δέν θά πρέπει ποτέ νά ἔρχεται σέ ἀντίθεση ἢ νά ὑποκαθιστᾶ τήν ἰατρική ἐπιστήμη. «Ἰατρῶ δός τόπον, καί γάρ αὐτόν ἔκτισε Κύριος», λέγει ἡ Π. Διαθήκη (Σοφ. Σειρ. 38,12). Ἐπειδή ὅμως καί ἡ ἰατρική, ὅσο καί ἂν στοχεύει στήν ἀθανατοποίηση τῆς ζωῆς, ἔχει ὡς ἔργο ἀνθρώπινο πεπερασμένες δυνατότητες, γι' αὐτό καί σύμφωνα μέ τήν ἀποστολική ἐντολή, ἐξαιτούμαστε τίς προσευχές τῆς Ἐκκλησίας, ὥστε ἡ χρῆση μέ εὐλογημένο ἔλαιό νά ἀναδειχθεῖ σέ μιά ἔνθεο χρῆση, θεραπευτική τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος, κατὰ τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ καί κατὰ τήν πίστη τοῦ ἀσθενοῦς. Ἐπιπλέον κύριος καρπός τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ μυστηρίου δέν εἶναι ὅπωςδήποτε ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενειῶν, ἀλλ' ἡ ἐνίσχυση καί ὁ φωτισμός τοῦ πιστοῦ στήν ἀντιμετώπιση τῶν ἀσθενειῶν, ὡς ἐπίσκεψης Θεοῦ. Ἔτσι

καί όταν ακόμη μέ τό μυστήριο αὐτό δέν θεραπεύεται τό σῶμα, ἐξυγιαίνεται ὁμως ἡ ψυχή καί προετοιμάζεται γιά τήν αἰώνια ζωή.

γ) Τό μυστήριο τοῦ Εὐχελαίου δέν θά πρέπει σέ καμμιά περίπτωση νά ὑποκαθιστᾶ τό μυστήριο τῆς Μετανοίας καί Ἐξομολογήσεως. Διότι ὅπως τελεῖται σήμερα μπορεῖ μέν νά προετοιμάζει ἄριστα καί νά προδιαθέτει τήν ψυχή πρὸς μετάνοια, δέν μπορεῖ ὁμως νά λειτουργήσῃ σωστικά καί νά ὀδηγήσῃ σέ διόρθωση βίου. Ἐφ᾽ ἧς ἀμαρτιῶν χωρίς οὐσιαστική μετάνοια καί ἐξαγόρευση τους δέν ὑπάρχει στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Γι' αὐτό καί οἱ ἱερεῖς δέν θά πρέπει νά ἐθίζουμε τούς χριστιανούς στίς εὐκόλες λύσεις καί νά τούς ἀφήνουμε νά ἐπαναπαύονται στήν συγχωρητική εὐχή τοῦ Εὐχελαίου. Ἄλλ' εὐκαιρῶς ἀκαίρως νά τούς διδάσκουμε γιά τήν οὐσιαστική διαφορὰ τῶν δύο αὐτῶν μυστηρίων καί γιά τόν ξεχωριστό σκοπό τόν ὁποῖο ἔχει τόν καθένα ἀπ' αὐτά.

δ) Ἡ ἐπιβολή τῆς τέλεσης τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ μυστηρίου ὡς ἐπιτιμίου θά πρέπει νά γίνεται μέ πολύ φειδῶ καί διάκριση καί πάντοτε μέσα στά πλαίσια τοῦ παιδαγωγικοῦ χαρακτήρα πού ἔχουν γενικά τά ἐπιτίμια στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Ἡ κατάχρηση στό θέμα αὐτό ὄχι μόνο δέν ὠφελεῖ οὐσιαστικά τόν ἐπιτιμώμενο, ἀλλά γίνεται αἰτία καί εὐτελισμοῦ τοῦ μυστηρίου, ὅταν μάλιστα συνδυάζεται μέ τήν ἀργυρολογία.

ε) Τό ἅγιο Εὐχέλαιο ὡς μυστήριο ἐκκλησιοποίησης τῆς ἀρρώστιας καί ἡ ἀνάγκη προοδευτικῆς ἐπανασύνδεσής του πρὸς τή Θεία Λειτουργία, μέ τήν ὁποία, σύμφωνα μέ τή διδασκαλία τῶν ἁγίων πατέρων, τελειοῦνται ὅλα τά μυστήρια, ἀπαιτοῦν τήν κατά τήν τέλεση τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ μυστηρίου παρουσία ὅσο γίνεται περισσότερο διευρυμένης λειτουργικῆς συνάξεως. Ὑπὲρ αὐτοῦ συνηγορεῖ ἀκόμη καί ὁ ἔντονος διδακτικός χαρακτήρας τῆς ἀκολουθίας, πού πέρα ἀπό τήν εὐκαιρία ὁμαδικῆς προσευχῆς πού προσφέρει, ἐνδείκνυται ἰδιαίτερα καί γιά τήν καλλιέργεια ὑγιῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων, ἢ τή θεραπεία τους ὅταν διαταράσσονται. Οἱ χριστιανικές ἀρετές τῆς ἀγάπης, τῆς ἐλπίδας, τῆς ἐμπιστοσύνης στήν πρόνοια τοῦ Θεοῦ, τῆς ὑπομονῆς, τῆς ἀμοιβαίας ἀνοχῆς, τῆς πραότητος, τῆς συναντίληψης στά προβλήματα τῆς ζωῆς, ὅπως καί οἱ ἀναφορές σέ ζωντανά παραδείγματα ἀπό τήν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας, ὡς πρότυπα πρὸς μίμηση, ξεχειλίζουν πραγματικά ἀπό τά κείμενα τῆς ἱερῆς αὐτῆς ἀκολουθίας. Γι' αὐτό καί κατά τήν κατ' οἶκον τέλεση τῆς θά πρέπει νά ἐπιδιώκεται ἡ παρουσία τουλάχιστον ὅλης τῆς οἰκογένειας. Προνομιούχες ἐπίσης εὐκαιρίες γιά περαιτέρω διδακτική καί γενικά ποιμαντική ἀξιοποίηση προσφέρει ἡ τέλεση τοῦ Ἁγίου Εὐχελαίου κατά τίς προπαρασκευαστικές περιόδους τῶν μεγάλων ἑορτῶν τοῦ Πάσχα καί τῶν Χριστουγέννων, οἱ πανηγύρεις τῶν ναῶν, οἱ ἀγρυπνίες, οἱ διδακτικές καί κατηχητικές εὐκαιρίες κ.ἄ.